

F.A. Sporck: stav bádání

Nejstarší slovníkové heslo o hraběti Františku Antonínu Sporckovi obsahuje Gerberův *Historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*, vydaný v Lipsku roku 1814. Heslo je velmi stručné: dozvíme se z něj, že se hrabě narodil roku 1662 v Lysé nad Labem (bez bližšího určení data narození) a zemřel tamtéž 30. března 1738. Stručně je připomenuta jeho pohostinnost a dobročinnost. Gerber rovněž uvádí, že se Sporck zasloužil o kulturní rozvoj v Čechách tím, že na svá panství jako první uvedl italskou operu a lesní roh, s nímž se seznámil za svého pobytu v Paříži.

Dlabacžův *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien* z roku 1815 upřesňuje datum Sporckova narození na 9. března 1662, avšak jako místo narození uvádí Heřmanův městec. Údaje o datu a místě úmrtí se shodují s Gerberovým lexikonem. Dlabacž uvádí, že „oblíbenou činností tohoto slavného českého kavalíra byla vedle četby nejvybranějších knih také hudba, o níž získal výtečné znalosti“. Uvedena jsou rovněž jména dvou Sporckových poddaných, které nechal vyučit hře na lesní roh (Wenzel Schwida a Peter Röllig).

Velmi obsáhlé heslo o Sporckovi nabízí Wurzbachův *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, vydaný roku 1880. Stejně jako u Dlabacže je zde uvedeno, že se hrabě narodil v Heřmanově městci, tentokrát však 8. května 1662. Heslo zpočátku popisuje mládí hraběte, jeho studium v Kutné hoře, později v Praze, zmiňuje se o jeho cestování po evropských dvorech. Dále se dočteme o jeho působení po návratu na svá panství: založení tiskárny v Lysé nad Labem, kláštera v Choustníkově hradišti, lázni v Kuksu, zaměstnávání významných umělců své doby (Matyáš Braun, Petr Brandl, Michael Renz). V souvislosti se založením špitálu v Kuksu heslo hovoří o dobročinných aktivitách hraběte. Nemalá pozornost je věnována proslulým Sporckovým sporům, a to jednak sporu s právníkem Neumannem, jehož výsledkem bylo dočasné uvěznění hraběte v pražské věži Daliborka, a jednak sporu s jezuitou kvůli tištění a rozšiřování „kacířských“ knih. Vyprávění je ovšem v obou případech poněkud zjednodušeno a hrabě se až příliš jednoznačně jeví jako nevinná oběť byrokratických intrik. V druhé části hesla jsou uvedeny údaje o I. spisech, které nechal hrabě ve své tiskárně vytisknout, II. pamětních medailích, které nechal k různým příležitostem razit, III. výzdobě usedlostí obrazy, sochami, řezbami a malbami, IV. založení loveckého Řádu svatého Huberta, V. rodinné hrobce v Kuksu, VI. portrétech hraběte, VII. pramenech a bibliografii, VIII. Sporckově náhrobku, IX. genealogii rodu Sporcků, X. rodovém erbů a XI. dalších pamětihodných osobnostech ze Sporckova rodu.

Vladimír Helfert se ve své studii *Hudební barok na českých zámcích* (1916) pokouší krátce srovnat osobnost Sporcka s jaroměřickým hrabětem Qustenbergem. Hovoří o tom, že oba náleželi k typu šlechty, která připravovala české národní obrození. Podle Helferta se oba vyznačovali náboženskou tolerancí, přístupností k západoevropským myšlenkám, lidumilností (připouští přitom některé „Sporckovy přestřelky“, které jsou však vyváženy založením špitálu v Kuksu) a poměrem k českému jazyku (zde Helfert argumentuje tím, že Sporckovým nákladem vyšel roku 1719 Božanův český kancionál). Rozdíl spatřuje v povaze a zaměření obou šlechticů: zatímco Sporck byl povahy nevyrovnané a vznětlivé, u Qustenberga „imponuje harmonická ucelenost a vyrovnanost povahy“; zatímco Sporck byl duchem filosofickým (ještě Helfert se domnívá, že byl svobodným zednářem, což však další bádání vyvrací), Qustenbergovy zájmy byly převážně umělecké. Na jiném místě se Helfert dotýká tématu sporckovské opery, když hovoří o poměru hraběte Qustenberga k opernímu provozu ve Vratislavi. Tam totiž od r. 1726 působil původně benátský hudební skladatel Antonio Bioni, který byl dříve kapelníkem Denziovy společnosti angažované Sporckem v Praze a Kuksu.

O této otázce však blíže pojednává studie Jaroslava Krupky *František Antonín hrabě Sporck a jeho opera v Praze a Kuksu* publikovaná v časopise Dalibor v letech 1923-1924. Pobyt v Amsterdamě a Paříži podle Krupky výrazně ovlivnil myšlenkový vývoj hraběte. V otázkách náboženských to měl být jansenismus a deismus (této otázce se kritičtěji věnuje Pavel Preiss). Umělecky byl hrabě ovlivněn barokní kulturou na dvoře Ludvíka XIV. (např. lázeňský areál v Kuksu byl podle Krupky vybudován po francouzském vzoru). Avšak v otázce vlivu francouzské hudby byly jediným výtěžkem jeho cesty lesní rohy a lovecké písně, které se pak u nás ujaly. Krupka viditelně nepodléhá iluzím o vztahu hraběte k umění, když píše: „Sporck neměl vnitřního vztahu k literatuře, která mu sloužila pouze ku propagaci moralizujících tendencí a k oslavě vlastní osoby“. V souvislosti s divadlem pak uvádí: „Nenajdeme nikde kritik, ať již prováděných her či herců, o pozitivních názorech ani nemluvě. Na odívání stavěné pozlátko má naprosto neumělecké motivy, vnitřního poměru k věci tu není.“ Sporck si potrpěl na okázalé slavnosti všeho druhu, ostatně motivem k angažování italské operní společnosti byly přípravy na velkolepé přijetí kněžny Schwarzenbergové (od níž si sliboval pomoc v jeho četných soudních sporech).

Krupka věnuje jeden článek hudebnímu životu v Kuksu před příchodem operistů. Ten reprezentoval především sbor trubačů, vzápětí však dodává, že „jediným úkolem těchto hudebníků bylo obveselovati panstvo na honech a při slavnostech. Podle zpráv byl jejich repertoár zcela malý: několik písniček, jimž podkládány příležitostné texty“. V článku je přetištěn jednoduší notový zápis tzv. *Svatohubertské árie*, jíž se podkládal mimojiné text obsahující veršovaná pravidla loveckého řádu svatého Huberta, který hrabě založil. Stejně je uveden nářev dvou dalších písni známých jako *Bonreposká árie* a *Schöne Menuet*, jimž byly podkládány texty s moralizující tendencí. Jinou skupinu tvoří písně posměšné, které sloužili k zesměšňování Sporckových protivníků. Jejich texty jsou vesměs plytké a často hrubé. Všechny uvedené melodie jsou velice primitivní a ukazují, že hraběti šlo spíše o tendenci v textu než o hudbu.

Krupka si předsevzal ve svém příspěvku zodpovědět dvě otázky, které si položil Helfert ve své výše uvedené studii: 1) Co přivedlo vratislavskou šlechtu právě do Kuksu, aby odtamtud přivedla operisty? 2) Jaká byla tato opera v Kuksu a v jakém byla poměru k Sporckově opeře v Praze? Operní společnost Antonia Denzia přijela do Kuksu v srpnu 1724 (návštěvu kněžny tedy o více než měsíc zmeškali. Společnost měla 23 členů, z toho 13 zpěváků, většinou z Benátek. Kapelníkem byl Antonio Bioni, jež se narodil kolem 1700 v Benátkách, studoval u Giovanniho Porty. Článek dále uvádí jména jednotlivých zpěváků. Členem společnosti byl i Antonio Peruzzi, který se později stal zakladatelem a ředitelem italské operní scény ve Vratislavi. První představení se konalo 15. srpna 1724, hrána byla Bioniho opera „Orlando furioso“, která se následně v Kuksu opakovala celou sezónu. Lázeňští hosté nešetřili pochvalami na adresu společnosti a vratislavská šlechta se dokonce snažila povolat ji do Slezska, avšak impresario se zavázal provozovat operu v Praze, a to výlučně ve Sporckově paláci. Krupka v tomto závazku spatřuje touhu hraběte zviditelnit se mezi pražskou šlechtou, která ho pro jeho málo vznešený původ nebrala příliš na vědomí. 23. října se konalo první operní představení ve Sporckově paláci na Poříčí (*Orlando furioso*). Nová opera byla uvedena teprve 27. prosince: *L'Innocenza Giustificata*, hudba pochází od několika skladatelů, hlavní podíl má Bioni, dále Stefano Andrea Fioré, Capelli (v poznámce uvádí, že „je v literatuře neznám“), Antonio Vivaldi, Giovanni Porta a Gasparini. Podle libreta neznámého autora je přetištěno obsazení a stručně shrnut děj. Tato opera byla opakována až do 20. ledna.

Provedení další opery *Lucio vero*, která měla ihned následovat, oddálily spory uvnitř společnosti: propuštěn byl kapelník Antonio Bioni a s ním zpěvačka Anna Maria Giusti. Oba se obrátili na Perruzziho, který právě zakládal operu ve Vratislavi. Denzio musel tedy rychle hledat náhradu za kapelníka-skladatele a sopránistku. Bioniho nahradil Giov. Ant. Guerra a

zpěvačku kastrát Paolo Vida. Opera *Lucio vero* se tedy dočkala provedení 1. února 1725. Autorem hudby byl převážně benáťčan Thomaso Albinoni, několik árií a recitativy zkomponoval Guerra. Poslední repríza této opery byla 8. února, 10. a 11. byla opakována *L Innocenzam giustificata* a před začátkem půstu, během nějž se opera neprovozovala, byla ještě dvakrát uvedena opera *Orlando Furioso*.

Během půstu se Denziovi podařilo prostřednictvím Vivaldiho v Benátkách angažovat nové zpěváky: sopranistku Chiaru Orlandi, tenoristu Felice Novello a Teresu Peruzzi, manželku Antonia Perruziho. Pozoruhodná je Denziova stížnost na jakéhosi Wušina, který mu odvádí zpěváky a láká je do Vratislavi. Po Velikonocích byly hry zahájeny 18. dubna premiérou „*La fortunata sventura*“. Autor hudby je neznámý, libreto napsal Denzio a operu věnoval hraběti Václavu Černínovi z Chudenic. Krupka tedy popsal první dva roky působení italské opery v Čechách a zde své pojednání končí.

Studie Tomislava Volka a Marie Skalické *Antonio Vivaldi a Čechy*, publikovaná v Hudební vědě 1965, se do značné míry dotýká i sporckovské opery v Praze. Autoři dokládají, že v Praze dominovala benátská opera; na skladbu pražského repertoáru tedy neměla vliv Vídeň, která jinak zásadně usměřňovala například repertoár Questenbergova zámeckého divadla v Jaroměřicích na Moravě. Denziova společnost uvedla během svého působení v Praze téměř 60 oper převážně benátských autorů. Větším počtem děl jsou zastoupeni tři autoři: Antonio Bioni, Thomaso Albinoni a Antonio Vivaldi (výčtem jsou uvedeni i další autoři, jejichž díla byla ve Sporckově paláci provozována). Denzio byl s Vivaldim v kontaktu už před svým odchodem do Čech, Vivaldi později získával pro pražskou společnost zpěváky a možná i nová díla. Na skladbě jejího repertoáru se však významně podílel i jako autor. V karnevalu 1726 byla provedena ve Sporckově divadle *Latirannia castigata*, libretista je neznámý. Pět dalších Vivaldiho oper bylo provedeno od jara 1730 do jara 1732: *Farnace*, *Argippo*, *Alvilda*, *regina de Goti*, *Doriclea* a *Dorilla in Tempe*. Vzhledem k nahromadění Vivaldiho oper v rozmezí dvou let předkládají autoři hypotézu, zda snad Vivaldi v Praze v těchto letech přímo nepobýval? Léta 1725 – 1735 jsou v literatuře označována jako období Vivaldiho cest po Evropě a právě v inkriminovaném období 1730 – 1732 není o jeho pohybu zpráv. Zbytek studie mapuje rozšíření Vivaldiho děl po Čechách a Moravě a zabývá se vlivem jeho hudby na soudobé české skladatele.

Heslo Sporck Graciana Černušáka v *Československém hudebním slovníku osob a institucí* se zabývá podobnými okruhy otázek jako Wurzbachův lexikon. Otázka místa narození je ponechána otevřená. Heslo se oprostňuje od zdlouhavého popisu Sporckových sporů a oslavování jeho dobročinnosti a věcně uvádí nejvýznamnější okruhy jeho působení.

Autorem nejvýznamnější české monografie o Sporckovi je Pavel Preiss (*Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Šporck a barokní kultura v Čechách*, 1981). Její zaměření výstižně charakterizuje autor v předmluvě: „Tato kniha má kulturně historický charakter, aniž zastírá umělecko-historický původ autorova zájmu“. Zakládá se však na velmi důkladné heuristické práci a její záběr je velmi široký. Poskytuje v rámci možností objektivní a ucelený pohled na Sporckovu osobnost. První část udává především údaje životopisné, druhá se týká jeho sporů s úřednictvem, třetí pak jeho nábožensky motivovaných sporů. Následující tři kapitoly jsou věnovány zevrubnému umělecko-historickému výkladu o plastikách, architektonických památkách, rytinách, portrétech, zahradách a jiných součástech barokních komplexů vybudovaných na jednotlivých Sporckových panstvích. Sedmá kapitola se věnuje poslednímu velkému Sporckově sporu se žirečskými jezuity.

Významným příspěvkem pro muzikologické bádání je studie Jiřího Berkovce *František Antonín Šporck a jeho kapela*. Hned na počátku se autor zabývá Sporckovým poměrem k hudbě. Na obhajobu hraběte uvádí, že až do poloviny třicátých let 18. století navštěvoval operní představení nejen v Praze, ale i v Drážďanech a dochovaná korespondence „svědčí o vědomém uplatňování poměrně širokého rejstříku hudebního pojmoslovní“. Nezasťává však, že

jeho zájem o operu byl do značné míry prestižní a že zpěv mu byl především prostředkem k vyjadřování moralizujících tendencí. Existence kapely je poprvé přímo doložena v dopise z 26.7.1703, avšak Berkovec předpokládá její vznik v druhé polovině devadesátých let. 17. století. Kapela byla složena ze Sporckových služebníků a uplatňovala se při církevních obřadech, divadelních představeních, stolování, slavnostech, lovech atp. Občas se kapela uplatnila i jako *musica navalis* při plavbách po Labi. Vokálnímu projevu dominovaly mužské a chlapecké hlasy. Instrumentář zahrnoval smyčcové nástroje, harfu, pozitiv a ovšem lesní rohy. Roku 1732 byla v sále kukského zámku instalována zvonkohra. Specifikem sporckovské kapely byl zpěv loveckých a tendenčních písní. Hofmistr Tobiáš Seeman byl zároveň titulárním kapelníkem. Přestože se bezpochyby nemohl věnovat hudbě soustavně, je potvrzena jeho činnost skladatelská a upravovatelská. Obec Valkeřice, odkud Seeman pocházel, odváděla vysoké dávky z provozování hudby, lze proto soudit na její výrazné hudební zázemí. Zajímavostí je, že roku 1710 nechal Sporck pořídit seznam dětí, které se ve Valkeřicích učily hudbě. S některými jmény se později skutečně setkáváme mezi Sporckovými služebníky.

Heslo Sporck v německém slovníku *Musik in Geschichte und Gegenwart*, jehož autorem je Richard Schaal se zabývá téměř výhradně jeho vztahem k hudbě. V rozporu s doposud citovanými studii je zde však uvedeno, že autorem opery *Orlando Furioso*, jíž se Denziova společnost uvedla v Kuksu i Praze, je Antonio Vivaldi. Dále se zde uvádí, že Sporck umožnil mnohým českým hudebníkům bezplatné školení v Itálii, objevuje se zmínka o přinesení lesních rohů z Francie. Předložena je otázka vztahu Sporcka k Bachovi. Autor konstatuje, že Sanctus D dur, který Bachovy mše h moll se později skutečně dostal do Sporckovy sbírky a že Bach ve své *Cantate burlesque* (BWV 212) použil melodii Sporckovy oblíbené „Svatohubertské árie“, avšak důrazně odmítá, že by Spork mohl být objednavatelem Bachových mší BWV 233-236.

Autorem hesla Sporck v anglickém *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* je Daniel E. Freeman. První odstavec hesla hovoří o Sporckově původu a úřednických postech, druhý pak o jeho uměleckém patronátu a činnosti vydavatelské. Větší část hesla je věnována sporckovské opeře. Freeman uvádí, že nabídka italské operní společnosti přišla od Antonia Perruziho, jež „shromáždil společnost hudebníků v Benátkách v květnu 1724“. Denzio podle něj převzal vedení souboru až v Praze na podzim 1724. Přítomnost Vivaldiho v Praze zřejmě bere za nepochybnou, když píše: „Sporckovo divadlo se stalo důležitým satelitem benátského operního světa, který přilákal do Prahy mnoho významných italských skladatelů, mezi nimi Vivaldiho. Jeho založení přímo podnítilo vznik podobných operních podniků ve Vratislavi r. 1725 a v Brně r. 1732“.

Druhé vydání Preissovy monografie se zkráceným názvem František Antonín Sporck a barokní kultura v Čechách se v otázkách sporckovské opery odvolává na monografii Daniela Freemana *The Opera Theater of Count Franz Anton von Sporck in Prague, 1992*. Podle Freemana neměl Sporck žádný vliv na přivedení italské opery do Čech. Počáteční iniciativa měla vzejít od italského impresária působícího v Praze Antonia Maria Peruzziho, který v březnu 1724 žádal místodržitelství o souhlas s provozováním italské opery v Praze. Operní soubor však tou dobou ještě ani neexistoval; měl být teprve shromážděn Antoniem Denziem v Benátkách. Stěžejním pramenem je smlouva mezi Perruziho otcem a Denziem, která byla sepsána 9.5.1724 v Benátkách, jejíž kopie je uložena ve Státním centrálním archivu v Praze. Peruzziho tato smlouva zavazovala k velmi vysokým výdajům a byla to zřejmě finanční tíseň, která ho pohnula k nabídce operního souboru Sporckovi a odchodu z Prahy.

Seznam literatury:

Gerber, Ernst Ludwig: Historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler, II, Leipzig 1814

Dlabacž, Johann Gottfried: Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien, I-III, 1815

Wurzbach, Constantin von: Biographisches Lexikon des Keiserthums Österreich, XXXVI, Wien 1877, s. 219 – 247; XLI, 1880, s. 22-25

Helfert, Vladimír: Hudební barok na českých zámcích: Jaroměřice za knížete Jana Adama z Questenberku, Praha, 1916

Krupka, Jaroslav: František Antonín hrabě Šporck a jeho opera v Praze a v Kuksu. In: Dalibor, XXXIX, 1922-23, s. 77-79, 89-91, 105-107, 145-147; XL, 1923-24, s. 15-17, 113-115, 125-128

Volek, Tomislav – Skalická, Marie: Antonio Vivaldi a Čechy. In: Hudební věda, II, 1965, č. 3, s. 419-428

Černušák, Gracian: heslo F.A. Šporck, in: Československý hudební slovník osob a institucí, II, 1965

Preiss, Pavel: Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Šporck a barokní kultura v Čechách, Praha, 1981

Berkovec, Jiří: František Anton Šporck a jeho kapela. In: Hudební věda 26, 1989, s. 32-40

Preiss, Pavel: František Antonín Šporck a barokní kultura v Čechách, Praha, 2003